

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційну роботу
Радченка Семена Володимировича
«Соціально-політична дія як фактор гуманітарної безпеки»,
подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 03 Гуманітарні науки
за спеціальністю 033 Філософія

Актуальність теми дисертації. Нині, як і раніше, Україна перебуває на шляху усвідомлення місця гуманітарних чинників у розбудові суспільства. Необхідно переосмислити однобічну позицію, згідно якій запорукою успіху реформ є позитивні зміни в економічній та соціальній сферах. Розвиток суспільства може бути ефективним за умови збалансованої політики держави в усіх сферах соціуму: соціальній, економічній, політичній, гуманітарній. На жаль, в довоєнний період функціонування України питання розвитку освіти, науки, культури, світоглядно-патріотичного виховання не артикулювалися як ключові в межах реалізації державної політики. Байдужість до гуманітарного складника заклала підґрунтя для потужної експансії з боку росії, адже гуманітарна безпека держави залежить від стану згуртованості суспільства, ідейних настанов, ціннісних орієнтацій, вболівання громадян за долю власної країни, способів самопрезентації відповідної національної спільноти у світовому просторі.

У зв'язку з повномасштабним вторгненням російських військ в Україну у лютому 2024 року постає безліч як теоретичних, так і практичних питань, пов'язаних з гуманітарною безпекою. У цьому контексті виникає потреба в усвідомлення сутності соціально-політичної дії та її впливу на формування політичного міфу й ідеології, підсилюється увага до аналізу політичної свідомості і колективної уяви. Вивчення соціально-політичної дії та особливостей її відображення у повсякденній життєдіяльності людей є актуальним для соціальної філософії, філософії політики, соціології,

політології, соціальної психології, теорії масових комунікацій тощо, а також має велике практичне значення. Слід зазначити, що в умовах сучасної російсько-української війни соціально-політичні дії можуть носити як конструктивний, так і деструктивний характер. З одного боку вони можуть сприяти консолідації української політичної нації, формуванню нового рівня політичної культури громадян України, а з іншого – негативно впливати на стан політичної свідомості українців, роблячи їх жертвами маніпулятивних технологій.

Саме тому немає жодних сумнівів щодо актуальності теми дисертації Радченка Семена Володимировича «Соціально-політична дія як фактор гуманітарної безпеки», що винесена на захист. Розкриття цієї теми вимагає від автора застосування теоретичних розробок, присвячених розширенню соціально-філософських узагальнень соціальних практик, феномену безпеки та гуманітарної безпеки, представлених у міждисциплінарних дослідженнях. Тому не дивно, що дисертація виконана на зрізі соціально-філософських, соціологічних, політологічних підходів.

Оцінка обґрунтованості наукових результатів дисертації, їх достовірності та новизни. Автор вбачає мету своєї роботи в окресленні обумовленості гуманітарної безпеки розумінням та концептуалізацією феномену соціально-політичної дії (с.14). Для конкретизації цієї мети дисертант розробляє наступне древо наукових завдань: дослідити тенденції розвитку концепцій соціальної та соціально-політичної дії в західній історико-філософській традиції; проаналізувати модуси проблематизації феномену соціально-політичної дії у соціальних науках і філософії; окреслити особливості аксіологічного виміру соціально-політичної дії; розглянути кореляцію соціально-політичної дії та колективної уяви і політичної свідомості; визначити вплив розуміння соціально-політичної дії на формування ідеології та безпекових уявлень; охарактеризувати соціально-політичну дію як фактор гуманітарної безпеки в політичному дискурсі, колективній уяві та політичному міфі (с. 14).

Названі завдання обумовлюють логічну структуру дисертаційної роботи, яка складається зі вступу, трьох розділів, що містять 6 підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Методично грамотно виписані об'єкт і предмет дослідження, об'єкт ширший за предмет. Об'єкт дослідження – модуси концептуалізації та розуміння феномену соціально-політичної дії в історико-філософській та соціокультурній традиції. Предмет дослідження – феномен соціально-політичної дії як фактор гуманітарної безпеки держави (с.14), при чому, предмет дослідження не втрачається протягом всієї роботи, що можна віднести до переваг дисертації.

Наукові положення, що висуваються дисертантом у якості позначених науковою новизною (16 позицій), справді є такими. Вони мають істотне значення для подальшого розвитку вітчизняних соціально-філософських і політологічних розвідок. У Вступі дисертації ми бачимо їх розгорнуте формулювання, де автор демонструє, що саме зроблено ним особисто у порівнянні з попередніми дослідженнями.

Особистий внесок дисертанта. Дослідження, що винесене на захист, є самостійною науковою роботою. Висновки і положення наукової новизни розроблені на основі результатів авторського дослідження. Усі статті, опубліковані здобувачем за темою дисертації, написані без співавторів.

Рекомендації дисертанта стосовно *практичного впровадження результатів дослідження* є обґрунтованими. Висновки та окремі положення дисертації Радченка С.В. можуть бути використані в практичній діяльності політичних партій і громадських об'єднань; при розробці практичних стратегій, що стосуються інформаційної політики держави та концепції майбутнього розвитку нації. Отримані результати можуть бути використані для розробки й викладання курсів із політичної філософії, соціології, політології, соціальної філософії тощо.

Заслуговує на позитивну оцінку методологічна база дослідження. Дисертант залучає широке коло методологічних підходів та методів, за рахунок використання яких здійснює ретельний аналіз представлених у

дослідженні ідей. Так, на с.15 автор зазначає, що «методологічною основою дослідження стали філософські та соціологічні підходи до проблеми концептуалізації феномену соціально-політичної дії та безпеки. Окреслення філософського змісту соціально-політичної дії дало змогу сформувати поліаспектну оптику цього явища. Автор також залучає до методологічного арсеналу і методи наукового дослідження».

Окреслюючи обумовленість гуманітарної безпеки розумінням та концептуалізацією феномену соціально-політичної дії, Радченко С.В. дібрав цілком обґрунтовані й доцільні методи, які дозволили йому виконати наукове завдання, поставлене в дисертаційній роботі, а отже, є підстава стверджувати, що здобувач повною мірою оволодів методологією наукової діяльності.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність та дотримання принципів академічної доброчесності. Дисертаційна робота є завершеною науковою працею і свідчить про наявність особистого внеску здобувача у науковий напрям сучасної філософії та гуманітаристики. Розглянувши звіт за результатами перевірки дисертації здобувача на наявність текстових запозичень та встановлення відповідності дисертації нормам академічної доброчесності, можна зробити висновок, що дисертаційна робота Радченка Семена Володимировича є результатом самостійних досліджень здобувача і не містить елементів фальсифікації, компіляції, фабрикації, плагіату та запозичень. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають належні посилання на відповідне джерело.

Мова та стиль викладення результатів. Дисертаційна робота написана вишуканою українською мовою. Автору вдалося поєднати науковий стиль викладу матеріалу зі стрункою логічною послідовністю розкриття методології, підґрунтя та результатів дослідження. Дослідник ретельно аналізує та пояснює базові поняття, прослідковує генезу основних концептів дослідження. Подане до захисту дисертаційне дослідження Радченка С.В. засвідчує здійснення автором глибокого теоретичного аналізу та систематичного підходу до зазначеної проблематики. Підтвердженням цього

є обсяг проаналізованої джерельної бази, загалом 247 позиції, 62 з яких іноземними мовами. Загальний обсяг дисертації 246 сторінок.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, ступінь її опрацювання у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях: філософських, соціологічних, політологічних тощо; визначено мету й завдання дослідження, розкрито його наукову новизну та практичну цінність у зв'язку з постанням віртуального виміру соціальної комунікації, переформатуванням фундаментальних механізмів суспільної свідомості, колективної уяви та громадської думки і способів їх функціонування в умовах системної кризи демократій, поширення культури канселінгу та технологій маніпуляції масовою свідомістю. У вступі окреслено теоретико-методологічну основу дисертаційної роботи, висвітлено її апробацію.

У першому розділі «Історико-філософські джерела та теоретичні підстави постання поняття соціально-політичної дії» дисертант висвітлює ті напрацювання, що склали теоретико-методологічний базис дисертаційної роботи. Заслуговує на позитивну оцінку історико-філософський дискурс поняття діяльності. Автор залучає спадщину київської філософської школи в особі В. Шинкарука, С. Кримського, В. Табачковського. Вивчає генеалогію соціально-політичної дії, починаючи з античних часів, де демонструє високий рівень володіння першоджерелами, лінгво-семантичними тонкощами застосування понять, що свідчить про високий рівень філософської рефлексії здобувача. Не можна не погодитись з запитанням та відповіддю автора на с.36 дисертації: «Яким же чином людська діяльність у форматі соціально-політичної дії може співвідноситися з фундаментальними поняттями античної соціальної та політичної філософії? На нашу думку, наразі слід звернути увагу на два фундаментальні концепти античної філософської традиції, які, без перебільшення, стали смисловими атракторами для становлення філософії західного світу дотепер. Це поняття справедливості й свободи. Відповідно до теми нашого дослідження ми розглянемо ці поняття аспектно принагідно до

того, як вони обумовлювали розуміння соціальної та політичної дії індивіда в контексті держави як певного цілого».

Мені як опоненту імпонує той факт, що у підрозділі 1.2 «Теоретичні підстави поняття соціально-політичної дії: філософська, соціологічна та політологічна парадигми» автор надає визначення соціально-політичної дії, наголошуючи на її динамічному характері: «соціально-політична дія може бути розглянута як динамічна структура, яка не лише здійснює та реалізує імпульси соціальних змін на колективному й індивідуальному рівнях, але й об'єднує соціальну практику та її інтерпретації в колективній свідомості й уяві, які знаходять свій вияв в актуальних для суспільства системі ціннісних орієнтацій, поведінкових моделей тощо» (с.53). Причому автор постійно утримує це поняття в фокусі свого наукового дослідження.

Так, вже в другому розділі дисертант поглиблює розуміння соціально-політичної дії: «ми пропонуємо диференціацію *соціально-політичної комунікативної дії* та *соціально-політичної системної дії*, які відповідно експлікуються: перша у сфері соціальної комунікації, медіапросторі і набуває формату дискурсивних практик чи наративів, які формують ціннісні уявлення; друга у сфері соціально-політичних взаємодій у межах державних і соціальних структур та інституцій, громадянської активності, кодифікованої юридично». (с.96)

На с.105 дисертант вводить поняття віртуальна соціально-політична дія, наголошуючи, що: «Поняття *віртуальної соціальної соціально-політичної дії* покликане зафіксувати новітні тенденції людського життєсвіту в контексті стрімкої динаміки форматів соціальної комунікації. Класичними прикладами віртуальної соціально-політичної дії наразі є поширені техніки маніпуляцій масовою та індивідуальною свідомістю (технології постправди, вікно дискурсу, спіраль мовчання тощо), а також приклади деформації соціально-політичної дії індивідів і груп у результаті використання цих технік (наприклад, втручання у демократичні вибори, справа «Кембридж аналітика»)). Таким чином, поняття соціально-політична дія, яке є основним

поняттям цієї дисертації розглянуто всебічно та ґрунтовно, що свідчить про високий рівень філософської культури здобувача.

В сучасному філософському дискурсі існує багато споріднених понять з поняттям соціально-політична дія, серед них особливе місце посідає поняття соціальні практики. Причому наголошується на множині використання цього поняття, що є наслідком впливу постмодерністської методології плюральності, яка прийшла на зміну моністичному підходу класичної філософії до онтологічних, гносеологічних, соціальних сутностей. Для ілюстрації своїх міркувань автор залучає філософські здобутки М. Вебера, Ю. Габермаса, П. Бурдьє, «У цьому контексті слід наголосити, що соціально-політична дія з необхідністю виступає як *соціальна практика* і тому є насамперед патерном поведінки, суголосним з концептом П. Бурдьє габітус, але позбавленим конотацій, що наближають його до неомарксистського тлумачення феномену відчуження людини від процесів і наслідків її діяльності» (с. 77.)

Відштовхуючись від міждисциплінарного характеру дослідження, автор на його основі формулює філософську методологічну стратегію, поєднуючи у струнку схему напрацювання в царині філософії, соціології та політології, здійснює аналіз і систематизацію соціальних вимірів людської діяльності та дії в західній історико-філософській традиції та аналізує теоретичне підґрунтя соціально-політичної дії. Апелюючи до культурних та соціальних форм організації суспільного життя, звертаючись до історико-філософської традиції і поняттєвого аналізу феноменів діяльності, взаємодії та дії, здобувач актуалізує їхню генезу у філософській традиції соціального й індивідуального досвіду, пов'язаного з людською діяльністю загалом і соціальними вимірами цієї діяльності зокрема.

У другому розділі «Проблемне поле поняття гуманітарного: філософські, соціальні та політичні аспекти» дисертант зазначає, що в умовах кризи розвинутих демократій, геополітичної напруги, загострення соціальних проблем, становлення цифрового виміру соціальної комунікації та сфери віртуального загалом окреслення проблемного поля сучасної гуманітаристики

значно ускладнене. Здобувач відштовхується від гранично широкого тлумачення сфери гуманітарного, як такої, що «включає в себе все дотичне до людської активності, діяльності та дії, як у культурному, так і цивілізаційному аспектах розвитку, намагаючись таким чином зняти (у гегелівському сенсі) позірну антитетичність між сферою гуманітарного знання та гуманітарних практик і умовною сферою природного чи технологічного (в сучасній філософській антропології – природа 2.0), олюдненого природного світу» (с. 97).

Рухаючись в постсучасному актуальному мисленнєвому просторі, автор надає великого значення проблемам аксіології. Дійсно постсучасний тип соціальної раціональності наголошує на тому, що цінності є значним важелем розвитку сучасного суспільства. Так, дисертант зазначає, що «аксіологічний вимір соціально-політичної дії в умовах ускладнення форматів репрезентації та механізмів функціонування соціального й політичного в межах смислового поля культури визначає людиномірність і гуманістичний потенціал концептуалізації цього поняття та його значення для поняття безпеки в соціальному й державному контекстах» (с. 123). З іншого боку, в ситуації втілення цінностей в сучасному житті, маємо філософську дилему «чинного і належного». Апелювання в сучасній світовій політиці до абстрактних цінностей розбивається об аргументи російської сторони у вигляді балістичних ракет, шахедів, КАБів, що летять на голови українців.

Також дотична до цієї проблеми ситуація дійсної та уявленої реальності, про що йдеться на с. 144, де дисертант аналізує взаємозв'язок між соціально-політичною дією та колективною уявою і політичною свідомістю. «Колективна уява, формуючи уявлення про реальність назагал, конструює і простір політичного, зокрема простір концептуалізації та осмислення соціально-політичної дії». Ця уявлена політична реальність як і масова «політична культура формується не в молодіжних осередках політичних партій, а на майданчиках інформаційно-комунікаційних платформ, таких як Tik-Tok, Instagram чи X, що означає, по-перше, неможливість контролю з боку

соціальних інституцій як через принцип анонімності, технології фейків та дипфейків, постправди, а по-друге, неможливість ціннісної ідентифікації та верифікації контенту. Таким чином, на нашу думку, через масову свідомість маніпулятивні впливи на осмислення соціально-політичної дії практично неможливо ідентифікувати, виокремити в потоці інформації, образів і символів».(с.133)

У третьому розділі «Гуманітарна безпека та соціально-політична дія: філософські, соціальні та політичні експлікації» дисертант наголошує на необхідності реактуалізації поняття гуманітарної безпеки, оскільки в сучасних умовах кризи традиційних антропоцентричних доктрин і уявлень прослідковується розмивання соціального змісту поняття безпеки та ускладнюється його вживання. Здобувач зазначає, що сьогодні узгодження інтересів, потреб, прав і свобод громадян та спільнот відбувається не в межах функціонування інституцій громадянського суспільства та правової держави, реалізації індивідами, групами та спільнотами соціально-політичних дій, а в ситуації, коли соціально-політична активність здійснюється знеособленими структурами новітніх механізмів цифрової соціальної комунікації, віртуального медіапростору тощо.

Розмірковуючи про мету соціально-політичної дії, автор послуговується синергетичною методологією, наголошуючи на нелінійності, багатомірності, стохастичності сучасного світу: «специфіка сучасної соціальної комунікації та інформаційного простору практично унеможлиблює одномірність соціально-політичної дії, яка була б подібна до простої механічної детермінованості принципу доміно. Навпаки, вона принципово багатомірна, включена в архітектоніку соціальної взаємодії та смислогенерації, за рахунок механізмів соціальної комунікації, наративних стратегій та дискурсивних практик політики включена у перманентний процес трансформації колективної уяви та масової політичної свідомості» (с.163).

Не викликають сумнівів роздуми Радченка С.В. щодо поліваріантності реалізації соціально-політичної дії в постсучасному світі. Він наголошує, що

«соціально-політична дія експлікується в просторах соціального міфу, ідеології, публічної політики, соціальної комунікації і може бути концептуалізована за допомогою різних парадигмальних підходів, що свідчить як про релевантність цього феномену для наук про людину й суспільство, так і неможливість створити закриті дефінітивні структури опису й пояснення цього феномену в межах однієї оптики чи наукового підходу. Феномен соціально-політичної дії вимагає у XXI ст. багатоаспектного прочитання й інтерпретації» (с.187).

Погоджуюся з дисертантом в тому аспекті, що політична реальність постсучасного світу має дискурсивний характер. На с. 218 він зауважує, «що сучасний дискурс-аналіз і сучасна дискурсологія принагідно до політичної діяльності назагал і концепту соціально-політичної дії зокрема тяжіють до гранично широкого контекстуального розгляду соціально-політичної дії як феномену, який може бути реалізований у межах ірраціональних механізмів мотивації та свідомості». Або на с. 171 «...маємо постійно наголошувати на дискурсивному характері кореляції поняття безпеки на державному та соціально-політичному рівнях із політичним міфом, аксіологічними настановами політичної діяльності та ідеологічними наративами. Саме тому, що поняття безпеки є теоретичним конструктом і в сучасному соціумі фіксується на рівні розуміння, а не переживання (тобто насамперед це результуюча соціальних стосунків і ефективності соціальної системи та інституцій на умовному горизонтальному рівні соціальної взаємодії, а не феноменологічне чи екзистенційне переживання безпеки на рівні забезпечення базових умов на рівні виживання чи психологічного комфорту на умовному вертикальному рівні, не в системі Я–суспільство, а в системі Я–середовище)».

У Висновках наведено результати дослідження та окреслено його перспективи. Розділи дисертації послідовно відбивають розвиток думки автора, текст роботи демонструє планомірне виконання поставлених завдань і обґрунтованість отриманих результатів.

Дисертаційна робота оформлена відповідно до вимог Наказу

Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019).

Оприлюднення результатів дисертаційної роботи. Наукові результати дисертації висвітлені в 4 наукових публікаціях здобувача, серед яких 3 статті у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України. Тексти опублікованих статей свідчать про глибоку зацікавленість дисертанта у дослідженні, досить кропітку роботу щодо опрацювання наукових джерел, аналіз яких дозволив виокремити теоретичне ядро дослідження. Автор уміло використовує загальнонаукові та філософські методи для розкриття і підтвердження своїх ідей, слідує нормам наукової спільноти та дотримується правил академічної доброчесності.

Також результати дисертації були апробовані під час ІХ Всеукраїнської науково-теоретичної конференції «Соціальні та гуманітарні технології: філософсько-освітній аспект» 23–24 березня 2023 року у м. Черкаси.

Таким чином, наукові результати, описані в дисертаційній роботі, висвітлені у наукових публікаціях здобувача.

Недоліки та зауваження до дисертаційної роботи.

1. На мою думку, дисертація носить занадто абстрактний характер, хоча тематика дисертації передбачає вагому практичну складову. Хотілося б почути від дисертанта практичні рекомендації щодо заходів забезпечення гуманітарної безпеки в Україні під час війни, а також в повоєнний період. Оскільки робота виконана на ОНП «Політична філософія», що також є аргументом на користь практичної складової дисертації.

2. Методологічна база дослідження безумовно відноситься до здобутків дисертанта, але, як на мене, не завжди коректно класифікуються залучені методи. Так, наприклад, деякі методи можна віднести як до наукових, так і до філософських. Зокрема, феноменологічний та герменевтичний методи, названий в дисертації науковими, є, скоріше, філософськими, при цьому

такими, що використовуються в різних філософських течіях, згідно концепції методологічного плюралізму В. Петрушенка. В тексті дисертації активно вживається синергетична термінологія, а також застосовується синергетичний метод дослідження, натомість в переліку наукових методів синергетика відсутня.

3. До квапливостей автора можна віднести той факт, що цитуючи певних авторів, дисертант не вказує в тексті прізвище, а ставить тільки посилання. Так, наприклад, на думку української філософіні (без імені) і далі йде цитата. Вітчизняна текстологічна культура у таких випадках передбачає вказівку прізвища автора.

Проте висловлені зауваження не перекреслюють досягнень дисертації, а є більше предметом для обговорення та дискусії. Свідченням теоретичної доброчесності дисертанта є ретельне опрацювання першоджерел, серед яких багато іноземними мовами.

Загальний висновок про дисертаційну роботу.

Закінчуючи аналіз дисертації, ще раз підкреслю, що головне досягнення роботи полягає у соціально-філософській концептуалізації соціально-політичної дії, що витлумачує останню – аналітично – як невід’ємну складову соціальної реальності, а історично – як комплексний модерний феномен, який отримує конкретно-історичні втілення у політичній, соціальній і культурній царинах.

В цілому дисертаційна робота здобувача ступеня доктора філософії Радченка Семена Володимировича на тему «Соціально-політична дія як фактор гуманітарної безпеки» виконана на належному науковому рівні, не порушує принципів академічної доброчесності та є завершеним науковим дослідженням, сукупність теоретичних та практичних результатів якого розв’язує наукове завдання, що має істотне значення для гуманітарних наук. Дисертаційна робота за актуальністю, практичною цінністю та науковою новизною повністю відповідає вимогам чинного законодавства України, що передбачені в пунктах 6–9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії

та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року №44 (в редакції постанови КМ № 502 від 19.05.2023).

Здобувач Радченко Семен Володимирович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 033 Філософія.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, професор,

професор кафедри філософії та

міжнародної комунікації

Національного університету

біоресурсів і природокористування України

Віра ДОДОНОВА

